

УДК 316.6:141.7

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.296635>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
професор кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Ірена Хміляр, доктор філософії (Освіта/Педагогіка),
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Львівської медичної академії імені Андрея Крупинського
Олег Єрченко, кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ВИХОВАННЯ “МОРАЛІ” І “МОРАЛЬНОСТІ” У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

У статті розглядається питання моралі і моральності, яке набуває особливого значення в університетському середовищі. Означена проблема особливо стосується майбутніх студентів-медиків та вважається найбільш затребуваною й дискусійною темою у період війни та пандемії, адже суспільство стає надзвичайно вразливим, самотнім і закритим. Власне тому моральна діяльність і моральні відносини майбутніх лікарів повинні розвиватися у процесі навчальної діяльності.

Мораль розглядається як норма поведінки і визначає загальноприйняті правила соціуму в певній культурі чи середовищі, а моральність передбачає високі принципи у поєднанні з нормами моралі. Тож для майбутніх медиків моральна поведінка у ставленні до пацієнтів чи їх родин вважається найвищою формою моральності, яку необхідно формувати в процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: “мораль”; “моральність”; ціннісні орієнтації; професійна підготовка; студенти-медики.

Літ. 7.

Oksana Isayeva, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
Pedagogy and Innovative Education Department,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Latin and Foreign Languages Department,
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University
Irena Khmilyar, Doctor of Philosophy (Education/Pedagogy),
Lecturer of the Social and Humanitarian Disciplines Department,
Andrei Krupynskiy Lviv Medical Academy
Oleh Yerchenko, Ph.D. (Philology),
Senior Lecturer of the Latin and Foreign Languages Department,
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University

NURTURING “MORAL” AND “MORALITY” IN MEDICAL STUDENTS

The article deals with the issue of moral and morality, which is of particular importance in the university environment. This problem especially concerns future medical students and is considered to be the most controversial topic in the period of war and pandemics, because society becomes extremely vulnerable, lonely and closed. Thus, moral activity and moral relations of future doctors should be developed in the process of educational activity.

Moral is considered as a norm of behavior and defines generally accepted rules of society in a certain culture or environment, and morality implies high principles in combination with moral norms. Therefore, for future doctors, moral behavior towards patients or their families is considered the highest form of morality, which must be formed in the process of teaching social and humanitarian disciplines.

Moral is an external spiritual force including generally accepted norms, rules, laws, commandments, taboos, prohibitions to be suggested and imposed from early childhood. Morality is a complex socio-psychological formation of personal intellectual and emotional beliefs that are independently developed, control needs and motives, determine the interests, direction of the individual, his spiritual potential and lifestyle. Morality determines person's behavior from the inside, from the soul, from the conscience.

Moral and morality of medical students assumes the recognition of individuality, originality, self-worth of each person, his development as an individual. The main values of morality are considered family and environment which educate the personality according to the form of human development of culture in culture, i.e. goes on the path of knowledge, self-knowledge, self-creation, self-realization.

Keywords: “moral”; “morality”; value orientations; professional training; medical students.

Постановка проблеми. Швидкоплинний світ сьогодення ставить вимоги суспільства до лікарів з позиції етичності, духовності, зокрема “моралі” і “моральності”, які залишаються актуальними і в наш час. Питання моралі і моральності набуває особливого значення в університетському середовищі з огляду на декультурацію молоді в суспільстві. Означена проблема стосується і майбутніх студентів-медиків та вважається найбільш затребуваною і дискусійною темою в період війни й пандемії, адже суспільство стає надзвичайно вразливим, самотнім і закритим. Власне тому моральна діяльність і моральні відносини майбутніх лікарів повинні розвиватися у процесі навчальної діяльності.

Мораль розглядається як норма поведінки і визначає загальноприйняті правила поведінки соціуму в певній культурі чи середовищі, а моральність передбачає високі принципи у поєднанні з нормами моралі. Тож для майбутніх медиків моральна поведінка у ставленні до пацієнтів чи їх родин вважається найвищою формою моральності, яку необхідно формувати в процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін і виховувати залежно від національного характеру та суспільно-економічного життя народу, а також коригувати зміст відповідно до сучасних історичних обставин [5].

Актуальність передбачає цілісне дослідження важливості понять “мораль” і “моральність” у процесі підготовки студентів-медиків з позиції різноманітних наукових джерел.

Метою статті є висвітлення особливостей понять “мораль” і “моральність” для студентів-медиків.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- охарактеризувати поняття “мораль” і “моральність” та імплементувати у навчальний процес студентів-медиків;

- визначити особливості понять “мораль” і “моральність” як професійних ціннісних орієнтацій майбутніх лікарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції моралі і моральності охарактеризував О. Виллюк; духовно-моральне виховання вивчали М. Зотов, М. Орлова, М. Сєдов, М. Скребцова, Л. Кокуєва, А. Лопатина, Н. Шітязова, В. Ширшов; моральне виховання у взаємодії з патріотичним розглядали П. Ігнатенко, С. Дем’янчук, В. Кіндрат, М. Красовицький, Ю. Руденко; моральне виховання як складову громадянського охарактеризували П. Ігнатенко, О. Пометун, Ю. Приходько, С. Степаненко, Ю. Юшкевич, К. Чорна; моральне виховання у контексті правового вивчали Т. Ільїна, В. Лозова, І. Підласий, Я. Соколов, Г. Троцько; сутність морального виховання визначили Б. Кобзар, К. Гавриловець, В. Галузинський, В. Котирло, О. Киричук, О. Кондратюк тощо.

Виклад основного матеріалу. Низка психології зазначають, що вік 18–20 років – це період найбільш активного розвитку інтелекту, моральних і естетичних почуттів, становлення й стабілізації характеру, оволодіння повним комплексом соціальних ролей особистості. Власне тому характерною рисою морального розвитку у цьому віці є посилення рефлексії та свідомих мотивів поведінки. Підсилюються такі якості особистості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою. Також відбувається формування активної життєвої позиції, підвищується інтерес до моралі і моральних проблем. Багатьох молодих людей цікавлять гуманістичні цінності, суспільна спрямованість особистого життя, соціальна добросесність і благодійність. Науковець І. Бех [1] слушно зауважує, що процес морального виховання має відбуватися через формування гуманістичних цінностей.

Також юність розглядається як період самоаналізу й самооцінок, а головна особливість цього віку полягає в усвідомленні особою власної цілеспрямованості, індивідуальності, неповторності, у становленні самосвідомості й формуванні образу власного “Я”. Замолоду найбільшою мірою виявляється прагнення до свободи, самовираження й самоствердження, формуються ідеали й віра в ці ідеали, адже така віра насичує життя етичністю і високою духовністю, котрі тісно взаємодіють з мораллю і моральністю. Отож, моральне виховання виступає головним чинником гармонійного всебічного розвитку особистості [4].

Загальновідомо, що деякі автори виділяють відмінності у термінах “мораль” і “моральність”. Існує думка, відповідно до якої моральність – це практичне втілення моральних ідеалів, цілей і установок у різних формах соціальної життєдіяльності, у культурі поведінки людей і відносинах між ними. Натомість деякі автори дещо інакше окреслюють відмінності між мораллю й моральністю, а саме: мораль – традиційна змістова форма суспільної свідомості й відносин, прийнята й підтримана групою, класовою, загальнонародною суспільною думкою. Вона визначається соціально-класовими інтересами й людськими духовними цінностями у певних конкретно-історичних умовах буття. Мораль є зовнішньою духовною силою стосовно внутрішнього духовного світу особистості. Вона включає загальноприйняті норми, правила, закони, заповіді, табу, заборони, які з раннього дитинства навіюються й нав’язуються. Моральність, на відміну від моралі, є складним соціально-психологічним утворенням. Вона утворюється із глибоко особистих інтелектуально-емоційних переконань, що самостійно виробляються, контролюють потреби й мотиви, визначають інтереси, спрямованість особистості, її духовний потенціал і спосіб життя. Моральність детермінує поведінку людини

зсереди, з душі, із совісті. Автори, котрі підтримують таку точку зору, вважають, що мораль, на відміну від моральності, наголошує на устояних загальнолюдських нормах і принципах та відрізняється позачасовою стійкістю. Моральність ставить під сумнів моральні норми й “догми”, знову й знову відтворює їх у кожній особистості.

Таким чином, дослідники проводять розмежування моралі й моральності в опозиціях: “зовнішнє – внутрішнє”, “загальне – індивідуальне”. Тому вища освіта повинна систематично й різнобічно пропагувати фундаментальні моральні цінності, прояснювати їх зміст і дієвість у професійній діяльності. Таким чином, етику необхідно розуміти як один із засобів професійної підготовки і формування моралі та вивчати у контексті професійної спеціалізації студентів-медиків. Для цього моральний і етичний зміст повинен проникати у найрізноманітніші предмети навчального силабусу і виховної діяльності. Викладання етики або етичних тем з моральної точки позиції має виконувати три різні завдання, спрямовані на виховання й розвиток *особистості, громадянина й фахівця-професіонала*. Отож, відбувається моральний розвиток особистості, який розглядається як рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки [7, 44], що надзвичайно важливо для майбутніх лікарів.

Однак розгляд етики у контексті професійної спеціалізації студентів-медиків свідчить, зокрема, про те, що складовою професійної культури є моральність й етична культура, у якій закріплено моральні вимоги і певні функції щодо особистості – фахівця сфери охорони здоров’я, зокрема:

– *регулятивна функція* – головна і передбачає основний зміст моралі (норми, канони, правила) сприяють у виконанні цієї функції;

– *комунікативна функція* – базова і формує міжособистісні стосунки у контексті спілкування, яке передбачає рівень моральної культури (доброзичливість, повага, приязнь);

– *пізнавальна функція* – ключова і складає уявлення про норми поведінки у суспільстві (норми і як ними керуватися);

– *виховна функція* – фундаментальна і сприяє вихованню у руслі досвіду попередніх поколінь, формуються уявлення індивіда про добро і зло, (гідність, честь, справедливість), що сприяє його самовдосконаленню, виробленню практичних навичок жити і діяти згідно з вимогами суспільства;

– *орієнтуюча функція* – типова і формує уявлення у світі культурних цінностей, надаючи перевагу вищим цінностям, які відповідають потребам, інтересам і смакам особистості.

З метою реалізації зазначених функцій передбачено визначення умов та дотримання низки вимог: створення атмосфери доброзичливості і співробітництва; співуправління й самоврядування; творча діяльність викладачів і студентів; розвиток активності й самостійності кожного студента у ЗВО, використовуючи метод розв’язування моральних задач, що уможлиблює прийняття рішень самостійно. Цей метод включає такі етапи: аналітичний, конструктивний та виконавчий, які у сукупності утворюють процесуальну структуру розв’язування, тобто своєрідний “цикл” діяльності [6]. Тобто, моральне виховання передбачає вплив на рефлексію, асертивність, думки, почуття, практичну діяльність, прийняття рішень і самовдосконалення особистості, поєднуючи:

– *цілеспрямованість* (чітка мета педагогічних впливів);

– *багатофакторність* (ураховування важливих виховних чинників);

– *віддаленість результатів у часі* (тривалий процес виховання, результати якого не можуть швидко досягнутися);

– *неперервність* (взаємовплив вихователя і вихованця);

– *роль педагога* (педагог як моральний взірець);

– *цілісність* (внутрішня єдність усіх виховних засобів і впливів щодо формування моральної культури) [2, 65].

Рівні моралі	Ступені
I – страх покарання (переддоговірний або доморальний рівень)	1. Страх перед правом сили. 2. Страх бути ошуканим та недоотримати блага.
II – сором перед оточенням (договірний або моральний рівень)	3. Сором перед товаришами, близькими людьми. 4. Сором за громадський осуд, негативна оцінка великих соціальних груп.
III – совість (принциповий рівень або автономна мораль)	5. Бажання відповідати власним моральним принципам. 6. Бажання відповідати власній системі моральних цінностей.

Припускаємо, що надзвичайно актуальними для студентів-медиків є рівні і ступені морального розвитку людини за Л. Колбергом, котрі відповідають

біблійним уявленням про орієнтацію людини на страх, сором і совість. Автор концепції стверджував, що люди рухаються послідовно від одного сту-

пеня до іншого, хоч кожен може зупинитись у своєму розвитку на будь-якому із них, і лише незначна кількість добереться до найвищого.

Уважаємо, що для студентів-медиків важливою є риса “моральна свідомість”, котра поділяється на суспільну (моральні погляди і оцінка певних груп людей) й індивідуальну (моральні погляди і оцінка особи). Адже медицина як наука передбачає моральні вимоги до фахівців охорони здоров’я та чітке дотримання таких моральних цінностей, як честь, гідність, гуманність, сумлінність виконання обов’язків, етичність і чесність, порядність. Тому погоджуємося з твердженням науковця, що рівень моральної свідомості визначає рівень моральної культури, тобто вміння будувати свої відносини з людьми на основі поваги, доброзичливості та принциповості, уваги, чуйності. Отже, моральна культура особистості презентує ціннісно-орієнтаційну програму діяльності, яка передбачає когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти і на персональному рівні представляє позитивну характеристику моральних якостей особистості, включаючи культуру моральної свідомості, моральних почуттів і морального вчинку [2].

Висновки. Питання моралі та моральності передбачає розвиток на різних вікових етапах онтогенезу особистісної зрілості суб’єкта професійної діяльності від професійного самовизначення, отримання професійної освіти до самоактуалізації в професійній діяльності.

Мораль і моральність студентів-медиків передбачають визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, її розвиток не як “колективного суб’єкта”, а передусім як індивіда, наділеного власним неповторним “суб’єктним досвідом”. Використати цей досвід у процесі пізнання (засвоєння) означає організувати власну діяльність на основі особистісних потреб, інтересів, прагнень. Основними цінностями моралі розглядаються сім’я і середовище, котрі виховують особистість за формою розвитку людини культури в культурі, тобто вона “виходить на дорогу пізнання, самопізнання, самотворення, самореалізації. Для цього їй необхідно збагнути істину, що найголовніше в людині – її духовні чесноти, без яких вона не може стати творцем власної долі” [3].

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у формуванні наукового середовища у ЗВО в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–29.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : “Либідь”, 2006. 272 с.
3. Боришевський М.Й. Дорога до себе: від основ суб’єктності до вершин духовності. Київ : Академвидав, 2012. 416 с.
4. Верхоляк М.Р. Моральне виховання особистості : методичні рекомендації для самостійної роботи студентів I курсу спеціальності “Соціальна робота” з курсу “Педагогіка”. Львів : “Растр-7”, 2019. 82 с.
5. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер: (витоки, деформації і сучасні виклики). Дрогобич : Видавець Святослав Сурма, 2010. С. 136–140.
6. Коберник І. Моральне виховання: традиції, проблеми, інновації. *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 42–44.
7. Леbedenko Т.А. Загальнолюдські цінності в духовному розвитку особистості. *Виховна робота*. 2010. № 10. С. 44–47.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (1997). Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti [Spiritual values in personality development]. *Pedagogy and psychology*. No. 1. pp. 124–129. [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2006). Vykhovannya osobystosti: skhodzhennya do dukhovnosti [Personality education: ascent to spirituality]. Kyiv, 272 p. [in Ukrainian].
3. Boryshevskiy, M.Y. (2012). Doroha do sebe: vid osnov subyektivnosti do vershyn dukhovnosti [The road to self: from the foundations of subjectivity to the heights of spirituality]. Kyiv, 416 p. [in Ukrainian].
4. Verkholyak, M.R. (2019). Moralne vykhovannya osobystosti: metodychni rekomendatsiyi dlya samostiynoyi roboty studentiv I kursu spetsialnosti “Sotsialna robota” z kursu “Pedagogika” [Moral education of the personality: methodical recommendations for independent work of students of the 1st year of the specialty “Social work” from the course “Pedagogy”]. Lviv, 82 p. [in Ukrainian].
5. Vyshnevskiy, O. (2010). Ukrayinskyi vykhovnyi ideal i natsionalnyi kharakter: (vytoky, deformatsiyi i suchasni vyklyky) [Ukrainian educational ideal and national character: (origins, deformations and modern challenges)]. Drohobych, pp. 136–140. [in Ukrainian].
6. Kobernyk, I. (2002). Moralne vykhovannya: tradytsiyi, problemy, innovatsiyi [Moral education: traditions, problems, innovations]. *Native school*. No. 5. pp. 42–44. [in Ukrainian].
7. Lebedenko, T.A. (2010). Zahalnolyudski tsinnosti v dukhovnomu rozvytku osobystosti [Universal human values in the spiritual development of personality]. *Educational Activities*. No. 10. pp. 44–47. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.11.2023

“Основою всіх людських цінностей служить моральність”.

Альберт Ейнштейн
американський, німецький та швейцарський фізик-теоретик

